

Expertens goda vilja och patientens fria vilja

Kvalitetprojekt för ökat antal LSS-ansökningar från psykiatrin

I den senaste tidens psykiatri-debatt i massmedia och Läkartidningen har svårt funktionshindrades utsatta situation lyfts fram. Jag tillhör dem som vill ge både LSS-reformen och psykiatrireformen en verklig chans så att dessa grupper får goda levnadsförhållanden åtskilda från sjukvården. Hindren för förverkligandet av reformerna måste emellertid tydligare identifieras.

Jag vill ta upp ett sådant hinder: Psykiskt funktionshindrade vill eller kan av olika skäl inte ta emot det stöd som experter anser skulle förbättra deras hälsa och levnadsförhållanden. Hur skall experterna – läkare, kuratorer, handläggare och andra som ser dessa behov – agera när grunden för stöd enligt LSS (Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade) och andra insatser genom psykiatrireformen är frivillighet? Var går de etiska gränserna för vårt handlande?

Vi har här den välkända konflikten mellan paternalism och autonomi. Experten med sitt kunnande försöker få den enskilde att göra som experten anser bäst. Ett handlande behöver emellertid inte karakteriseras som antingen paternalistiskt, dvs ett hot mot den enskildes autonomi, eller icke-paternalistiskt, dvs ett värn för den enskildes autonomi. Det finns ett utrymme däremellan som experterna kan utnyttja för att förverkliga de goda avsikterna och uppnå goda konsekvenser. Vi måste hålla isär avsikter, handlingar och konsekvenser.

Det yttersta uttrycket för paternalism

Författare

BARBRO LEWIN

med dr, föreståndare för centrum för handikappforskning, institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap/socialmedicin, Uppsala universitet. Barbro.Lewin@socmed.uu.se

är tvånget – det legitimerade våldet möjliggjort av tvångsvårdslagarna, men det är otänkbart när vi talar om insatser enligt rättighetslagen LSS och Socialtjänstlagen. Den polen skall vi självklart fjärma oss ifrån.

Tvångets karaktär

Jag kan inte hålla med professor Lars Jacobsson (DN-Debatt 9/1 2000), som inte betraktar tvånget inom psykiatrin som ett undantag från regeln om frivillighet utan istället som en extremsituation av ansvarstagande och solidaritet.

Enligt svensk rättsuppfattning är tvång alltid ett angrepp mot den enskildes autonomi. Jag har svårt att tänka mig att någon patient som utsätts för tvång skulle uppleva det som ett »kärleksfullt tvång». I tvångssituationen är det nog känslan av den fria viljans kränkning och förnedring som tar över.

Det betyder inte att jag på något sätt fränkänner Lars Jacobsson de allra bästa avsikter. Jag är övertygad om hans goda vilja att minska lidandet för de svårt sjuka människor och deras närstående som han möter i sin psykiatriska verksamhet. Jag är också medveten om att tvånget ibland är nödvändigt för att kunna ge erforderlig vård och att patienter i efterhand också inser dess nödvändighet.

Goda avsikter och goda konsekvenser får emellertid inte dölja tvångets motsatsställning till frivilligheten. Historien är full av exempel på goda avsiktens försumpning i motbudande handlingar och deras konsekvenser. Äga tilläts alltför länge med motiveringen att den var för barnets eget bästa, steriliseringar har utförts med hänvisning till att det var för de utvecklingsstördss eget bästa, och kvinnor behöver väl lite stryk ibland om det bara sker på ett kärleksfullt sätt.

En viss paternalism acceptabel

Att kritiklöst respektera den enskildes autonomi kan emellertid också vara exempel på oetiskt handlande. Liksom Lars Jacobsson pläderar jag för en viss paternalism, men den ligger långt från den paternalismens ytterpol som är tvångets. Slutorden i min avhandling

»Utgångspunkten är vår tro att även deras goda vilja skall omsättas i handling när de konkreta ansökningarna kommer och de individuella behoven tydliggörs. Det här året får utvisa om dessa förväntningar är realistiska.»

»Funktionshinder och medborgarskap» (1998) är: »Det behövs mer paternalism för att värna den enskildes autonomi.»

Läkare, kuratorer, handläggare och andra inom sjukvård och socialtjänst är nyckelpersoner som representerar det offentliga i sina möten med enskilda. Av rädsla för att uppfattas som paternalistisk finns en risk för passivitet hos tjänstemän och professionella av olika slag. Med hänvisning till respekten för den enskildes autonomi avstår man även från sådana självklara serviceåtgärder som faktiskt framgår även i en lag som styr alla tjänstemäns handlande, nämligen Förvaltningslagen. Därmed underlåter man att stärka enskilda så att de själva kan hävda sina rättigheter.

Kvalitetsutvecklingsprojekt

Jag deltar som handikappforskare i ett kvalitetsutvecklingsarbete vid psykos- och rehabiliteringskliniken, Akademiska sjukhuset i Uppsala. Bakgrunden är det låga antalet LSS-ansökningar från psykiatrin. Nu skall kuratorerna på ett mera aktivt sätt börja ett motiveringsarbete bland patienterna för att öka antalet LSS-ansökningar. Jag har stor tilltro till att kuratorernas kreativa engagemang, tålmod, envishet och förmåga skall ge utslag.

Samtidigt pågår ett informationsarbete gentemot socialtjänstens handläggare, landstingets råd- och stödenhet, till politiker och högre tjänstemän. Utgångspunkten är vår tro att även deras goda vilja skall omsättas i handling när de konkreta ansökningarna kommer och de individuella behoven tydliggörs. Det här året får utvisa om dessa förväntningar är realistiska. •